

проведення Погребняківських читань щорічно, чергуючи їх проведення у провідних центрах лісівничої науки і освіти – Українському державному лісотехнічному університеті (м. Львів), Національному аграрному університеті (м. Київ), Харківському державному аграрному університеті та Українському науково-дослідному інституті лісового господарства і агролісомеліорації (м. Харків).

Погребняківські читання склалися, вони стали традицією, яка є доброю пам'яттю про П.С. Погребняка, яка об'єднує, згуртовує всіх лісівників України до спільної творчої праці на благо і подальший розквіт українського лісівництва.

*Проф. Г.Т. Криницький, д.б.н. – завідувач кафедри лісівництва
Українського державного лісотехнічного університету*

1. ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАДЕМІКА П.С. ПОГРЕБНЯКА

Акад. С.М. Стойко, д.с.-г.н. – Інститут екології Карпат НАН України
**АКАДЕМІК ПЕТРО СТЕПАНОВИЧ ПОГРЕБНЯК – ВЧЕНИЙ,
ПЕДАГОГ, ПАТРІОТ, ГУМАНІСТ**

Міжнародний авторитет нації утверджується не лише політичним та економічним значенням держави, але й її внеском у світову культуру та науку. До плеяди вітчизняних вчених, наукові праці яких відомі далеко за межами України, належить академік Петро Степанович Погребняк. Його біографії та багатогранній науковій творчості присвячено чимало праць в Україні та за кордоном [1-7].

Завдяки широті наукових проблем, вивченню яких вчений присвятив своє творче життя, його слушно називають *натуралістом-енциклопедистом*. Класичні праці П.С. Погребняка в галузі лісового ґрунтознавства, лісової екології і фітоценології, геохімії ландшафтів є вагомим внеском в систему наук про Землю. Вони одержали широке визнання не лише в Україні, але й у світовій природознавчій літературі.

Досліджуючи малий кругообіг речовин в системі "лісовий біоценоз ↔ ґрунт", П.С. Погребняк, як ґрунтознавець, аргументовано пояснив родючість лісових ґрунтів. У процесі ґрунтоутворення він розкрив не лише фізіологічну, але й біогеохімічну функцію кореневих систем і заклав основи коренезнавства – нової наукової галузі в лісознавстві.

У своїх ґрунтознавчих працях П.С. Погребняк творчо розвивав ідеї В.В. Докучаєва про фактори ґрунтоутворення. Разом з російським ґрунтознавцем Н.П. Ремезовим в 1965 р. він опублікував підручник "Лесное почвоведение". У ньому дається якісна оцінка властивостей лісових ґрунтів, розглянуто питання кругообігу речовин у лісових екосистемах, з'ясовано фактори родючості ґрунтів. Підручник виявився настільки оригінальним, що вже в 1968 р. був перекладений у США на англійську мову і рекомендований для лісових факультетів.

Вагомий вклад вченого в розвиток біогеографії, ландшафтознавства, географії лісів. Лісовий біом П.С. Погребняк розглядав як явище історичне (фітоісторичне) та географічне, він з'ясував горизонтальні та вертикальні закономірності поширення лісів у голоцені та антропогенні трансформації в історичний період.

Завдяки інтерпретації взаємодії екологічних факторів у ландшафтних системах вчений сприяв розвитку геохімії ландшафтів, започаткував новий науковий напрямок "Екологія ландшафтознавства". Для геохімічних досліджень ландшафтів та з'ясування їх динамічних тенденцій П.С. Погребняк обґрунтував мережу еколого-географічних стаціонарів у різних природно-географічних зонах України.

Цікава синтетична гіпотеза вченого про генезис степових ландшафтів України під впливом інтегральної дії кліматичного, фітоценотичного та історичного (в розумінні антропогенного) факторів, яка одержала визнання ще за його життя.

Найважливіші теоретичні положення і методологічні аспекти в галузі лісівництва, лісової екології та типології вчений підсумував у класичній монографії "Основы лесной типологии" [8], яка вийшла у двох виданнях (1944, 1955 рр.). В цій праці П.С. Погребняк розвинув ідеї відомого російського вченого Г.Ф. Морозова, що стосуються взаємозв'язків лісових фітоценозів з ґрунтовим середовищем, процесу лісотворення та закономірностей поширення лісових фітоценозів і створення про лісову типологію. Саме завдяки цьому вченню П.С. Погребняка знають у закордонних країнах, передусім, як фундатора екологічної лісової типологічної школи.

У згаданій монографії автор обґрунтував новий науковий напрямок у лісознавстві "Порівняльну лісову екологію" (порівняльну фітоекологію). У першій теоретичній частині книги "Введення в порівняльну екологію лісу" розглядаються форми взаємодії екологічних факторів у лісових екосистемах, вплив рельєфу на процес лісотворення, різні види сукцесій і зміни поколінь у лісових формаціях та їх екологічні причини. Дається історичний нарис розвитку лісової типології, починаючи від кінця 19-го (Н.К. Генко, І.І. Гутторович) та початку 20-го ст. (П.П. Серебренников, Г.Ф. Морозов). Показано вагоме значення лісової типології для лісівництва, лісокультурної справи, лісовпорядкування, лісомеліорації.

У другій частині книги дається характеристика типів лісу, сформованих на бідних (бори), відносно бідних (субори), відносно багатих (складні субори, сугруди), родючих ґрунтах (діброви, бучини, рамені), а також характеристика типів заплавлених лісів.

Типологічні ідеї П.С. Погребняка згодом були доповнені його послідовником і однодумцем Д.В. Воробйовим, який ввів у лісову типологію нове поняття "кліматоп" (поруч із едапом та гігратопом). Дещо іншим шляхом розвивав лісову типологію в степовій зоні О.Л. Бельгард.

Можна без перебільшення стверджувати, що принципи екологічної типології П.С. Погребняка мають вирішальне значення для формування лісових фітоценозів у відповідних їм едафічних умовах вирощування ценотично стабільних деревостанів, а отже, і для підтримання сталого розвитку в лісовому господарстві.

Фундаментальна праця П.С. Погребняка "Основы лесной типологии" (1955) була перекладена в Болгарії, Польщі, Китаї. Лісотипологічні принципи вченого були творчо використані польськими (Александрович), чеськими (Златнік, Мезера, Мраз, Самек), угорськими (Маєр) та іншими зарубіжними типологами. Галицький лісівник А. П'ясецький (розстріляний німецькими фашистами в 1942 р.) під впливом типологічних ідей П.С. Погребняка, заклавав на Розточчі спеціальний типологічний профіль.

Необхідно відзначити ще одну характерну рису П.С. Погребняка – це експериментальні методи досліджень. Вивчення гідрологічної ролі лісових екосистем вчений тривалий період (1952-1960 рр.) проводив на Старосільському екологічному стаціонарі, розташованому на лівобережжі Дніпра в околицях Києва. На експериментальній базі Інституту лісу АН УРСР Голосієві він створив полішахові культури для дослідження взаємодії порід за допомогою мічених атомів фосфору й калію.

У Херсонській області важливою природоохоронною та екологічною проблемою є заліснення Олешківських пісків, які займають тут десятки тисяч гектарів і

є причиною появи так званих "пилових бур". На підставі палеологічних досліджень П.С. Погребняк встановив, що тут колись росли соснові ліси, знищені племенами скіфів. Вчений обґрунтував у 50-их роках метод їх заліснення шляхом створення культур сосни за допомогою підземного локального торфування пісків (торф'яна підземна подушка) та використання дикого травостою для механічного захисту саджанців. Так була розпочата широка акція заліснення Олешківських пісків.

Вагомий вклад вніс П.С. Погребняк у розвиток лісівничої освіти. У 1963 р. він опублікував оригінальний підручник "Общее лесоводство" [9], який присвятив своєму вчителю академіку Георгію Миколайовичу Висоцькому. Підручник складається із двох частин. Перша присвячена біології та екології лісу, у другій розглянуті питання відновлення й вирощування лісів та ведення лісового господарства.

На цьому та інших підручниках вченого виховувалось не одне покоління студентів лісових факультетів.

Будучи головою Комітету наукової термінології АН України, Петро Степанович допомагав виходу у світ термінологічних словників з різних наук. Він був ініціатором написання "Російсько-Українського словника термінів лісівництва" [10] та його редактором.

Оцінюючи всебічно ліси України з економічних, ландшафтно-екологічних та соціальних аспектів П.С. Погребняк приділяв належну увагу збільшенню лісистості та охороні лісів. Як голова Ради АН України по вивченню продуктивних сил він зробив вагомий внесок у створення системи полізахисних смуг та екологічне обґрунтування оптимізації лісового господарства. Будучи протягом 1950-1962 рр. Головою Президії Українського товариства охорони природи, вчений сприяв розширенню мережі лісових резерватів та пам'яток природи.

П.С. Погребняк жив і працював у складний період тоталітарного режиму, коли нехтувалися елементарні права людини. Але він, як представник старої української інтелігенції, завжди залишався вченим-гуманістом. В Інституті лісу Академії наук УРСР, який очолював академік Петро Степанович Погребняк, працювало чимало вчених з "неблагонадійною" для радянського режиму біографією.

Україна відзначає зараз 10-річний ювілей самостійності. Але для нашої держави пам'ятним є також 1945 рік, коли вона стала членом Організації Об'єднаних Націй. На установчому форумі ООН у 1945 р. в Сан-Франциско членом урядової делегації був і П.С. Погребняк. У прийнятому статуті є і його офіційний підпис.

У всіх сферах своєї діяльності – науковій, педагогічній, природоохоронній, громадській – Петро Степанович Погребняк завжди керувався патріотичними почуттями до рідної Української землі. Його творчий життєвий шлях є прикладом для сучасного та майбутнього поколінь науковців.

Література

1. Лавриненко Д.Д., Генсірук С.А. Петро Степанович Погребняк. (Бібліографія вчених УРСР). – К.: Наук. думка, 1978. – 54 с.
2. Стойко С.М., Ситник К.М. Творчий шлях природодослідника-енциклопедиста академіка Петра Степановича Погребняка. (10 липня 1900-25 липня 1976.) Укр. бот. журн. – 1990, т. 47. №4. – С. 101-104.
3. Стойко С.М. Творчий шлях та наукова спадщина Петра Степановича Погребняка. В кн.: П.С. Погребняк. Лісова екологія і типологія лісів. Вибрані праці. – К.: Наук. думка. – 1993. – С. 5-15.

4. Hills G.A., Holowacz J. In appreciation of the contribution of two Soviet Soil scientists// Forest Chron – 1966. – Vol 42. №1. – P. 90-93.
5. Пенев Г. Петр Степанович Погребняк: К 70-летию// Горскостопанска наука. – 1970. – №5. – С. 75-76. – (Болт.).
6. Pfalz W. Akademimilglied Prof. Dr. Peter Stepanowicz Pogrebniak. – 70 Jahre// Aychiv fur Forstwesen. – 1971. – Bd.20. – H.1. – S. 107-109.
7. Stojko S.M. Tvurci odkaz sovetskogo vedze akademica P.S.Pogrebniaka// Lesnictvi – 1978, №24 (51). – С. 1-5.87-89 (чесь).
8. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. – К.: 1944., – 307 ст. Изд. 2-е. Киев: 1955. – 455 с.
9. Погребняк П.С. Общее лесоводство. – М.: 1963. – 398 с.
10. Галич М.О., Полога Л.М., Постригань С.А., Стойко С.М., Шило Н.І. Російсько-український словник термінів лісівництва. – К.: Наук. думка, 1986. – 155 с.

О.Г. Бабіч; доц. В.Є. Свириденко, к.с.-г.н. – НАУ, м. Київ

СТОРИНКИ БІОГРАФІЇ АКАДЕМІКА П.С. ПОГРЕБНЯКА (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ ЙОГО НАРОДЖЕННЯ)

До 100-річчя від дня народження видатного вченого-лісівника, доктора сільськогосподарських наук, академіка АН Української РСР – **Петра Степановича Погребняка** нами підготовлено ряд публікацій, які характеризують його діяльність у галузі лісознавства та лісівництва. Цілком охопити широкомасштабні інтереси і досягнення академіка у невеликих за обсягом публікаціях вдалося тільки схематично. Тому ми вважаємо за доцільне більш детально висвітлити період його роботи на посаді завідувача кафедри загального лісівництва та директора Інституту лісівництва (згодом – Інституту лісу) АН України.

Після звільнення м. Києва від окупантів та відновлення роботи Київського лісгосподарського інституту в 1944 р. П.С. Погребняк очолив кафедру загального лісівництва і керував її роботою до 1949 р. У ці ж роки Петро Степанович реалізує свою ідею про створення наукової установи у системі Академії Наук України, яка б усебічно вивчала природу лісів та господарювання у них. Так, завдяки зусиллям академіка П.С. Погребняка був створений у 1946 р. Інститут лісівництва, який став називатися Інститутом Лісу АН УРСР. Протягом 10 років Петро Степанович був його директором.

За 10 років існування Інституту було виконано багато теоретичних досліджень з питань лісознавства, лісівництва, лісового ґрунтознавства, лісової екології, фізіології рослин, теоретично обґрунтовано ряд практичних питань лісокультурної справи, вирішено ряд тогочасних проблем ведення лісового господарства. П.С. Погребняк у дискусіях стосовно назви і змісту досліджень відстоював точку зору, що створений інститут повинен бути не інститутом лісознавства, а інститутом лісівництва, тобто, він повинен займатися дослідженням питань ведення лісового господарства.

Наукові дослідження колективу цього закладу були узагальнені у широко відомих збірниках наукових праць, яких опубліковано 7 томів, нині більшість опублікованих у збірниках матеріалів вважають класичними, адже виконувалися вони на серйозній методичній основі, багато досліджень проведено на стаціонарних об'єктах у лісі, а також у лабораторних умовах шляхом вегетаційних дослідів.

Серед таких публікацій слід назвати статті П.С. Погребняка "Дослідження ґрунтів і кореневих систем у дібровах", "Результати вегетаційних дослідів з мінерального живлення деревних порід", "Дослідження ґрунтів і кореневих систем у лісах Полісся Української РСР". Три статті Петро Степанович опублікував за результатами досліджень, що були проведені разом з аспірантом М.П. Мельником, який загинув у роки Великої Вітчизняної війни. Це – "Кореневі системи деревних порід у дібровах", "Вплив зріджування лісостанів на коріння й ґрунти у дібровах", "Вплив природних фільтрів з лісової підстилки на вивітрювання природних мінералів". Ці роботи не втратили цінності і у наші дні, адже при поглибленому вивченні природи лісу і нині дослідники користуються методиками вивчення кореневих систем, що вдосконалені Петром Степановичем.

У співавторстві з А.І. Зражевським та В.І. Словиковським П.С. Погребняк публікує статтю "До питання про походження реакції лісової підстилки" з використанням результатів досліджень реакції фільтратів опадання листя 31 деревної породи. Ці дослідження важливі при вивченні впливу лісу на фізико-хімічні властивості чорноземів при поселенні на них лісу. Отримані дані дозволили прийти Петру Степановичу до висновку, що дія лісу на чорноземі не призводить до його деградації та зниження родючості, а, навпаки, підвищує його родючість, пристосовує ґрунт до потреб лісових порід. Саме такий висновок П.С. Погребняк робить у статті, написаній у співавторстві з В.Д. Гоцуляк, "До питання про вплив лісу на родючість чорноземів".

Інститут лісу вивчав можливість освоєння Олешківських пісків, запропонувавши локальний спосіб торфування пісків, що забезпечило задовільне приживлення сіянців сосни. До розробки глибокого безвідвального розпушування пісків це був основний метод, що дозволяв створювати стійкі насадження.

У даній статті ми акцентували увагу читачів тільки на окремих аспектах наукової діяльності академіка П.С. Погребняка. Його багата наукова спадщина потребує ретельного вивчення та використання молодим поколінням вчених-лісівників.

У рік 100-ліття від дня народження Петра Степановича всі ми схилиємо голови перед його внеском у лісову науку і практику, його монументальною статтю серед славної когорти українських вчених-лісівників.

С.І. Кукурудза – Львівський НУ ім. Івана Франка

ЛАНДШАФТОЗНАВЧІ ПРАЦІ АКАДЕМІКА ПЕТРА СТЕПАНОВИЧА ПОГРЕБНЯКА

Відаючи глибоку шану визначному українському вченому-натуралістові академіку Петру Степановичу Погребняку з нагоди сторіччя від дня народження і аналізуючи його творчий доробок, ми водночас здійснюємо ще одну дуже важливу місію – місію самоаналізу або рефлексії тих галузей наукового пізнання природи, проблеми яких розв'язував відомий дослідник. Такий самоаналіз вкрай важливий для будь-якої науки, якщо вона досягла достатньо високого рівня розвитку і продовжує успішно розвиватися.